

**ПОЕТИКАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ТА АКСІОЛОГІЧНА СЕМАНТИКА
ІТАЛІЙСЬКОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ ТОМАСА НЕША
«НЕЩАСЛИВИЙ МАНДРІВНИК» (1593 Р.)**

Торкут Н. М.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри німецької філології, перекладу та світової літератури
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-8905-6769
nataliya.torkut@gmail.com*

Федоряка Л. Д.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу і слов'янської філології
Криворізький державний педагогічний університет
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0003-0987-9544
fedoryaka.lyudmila@gmail.com*

Ключові слова: *Томас Неш,
«Нещасливий мандрівник»,
Італія, італійський простір,
поетикальні стратегії,
аксіологічний вимір.*

У статті досліджено специфіку поетикальних стратегій, що застосовані елизаветинським письменником Томасом Нешем (1567–1601?) для формування італійського простору та його аксіологічної семантики в романі «Нещасливий мандрівник» (1593). У цій розвідці встановлено роль впливу перекладної італійської новелістики, авторської позиції в міжконфесійному розбраті (затятий англіканин) та його власного мандрівного досвіду на художню репрезентацію Італії у цьому романі. Під італійським простором автори статті пропонують розуміти сукупність описів італійських географічних локацій, пам'яток культури та традицій, які набувають у романі Томаса Неша емоційно забарвлених оціночних характеристик та супроводжуються імпліцитними аксіологічними вердиктами, які автор виносить чужому для нього світові, щоб застерегти своїх співвітчизників від негативних наслідків італоманії. Італійський простір відтворено через опис реальних географічних локацій (Рим, Венеція, Флоренція, Неаполь), значущий для світової культури «місце пам'яті» (Сікстинська капела, будинок Понтія Пілата, руїни театру Помпеї, могила Папи Римського Григорія VI, катакомби Прісцилли), а також вигаданих локацій (вілла купця). Деталізація простору супроводжується емоційно-оціночними коментарями Джека Вілтона (героя-наратора), а авторська іронія сприяє створенню сатиричного ефекту, що зумовлений негативним ставленням письменника до італоманії. Негативна імагопозиція Неша щодо Італії та італійців, яка вперше була продемонстрована в памфлеті «Пірс Безгрошовий» (1592), набуває в романі розлогішої художньої репрезентації, внаслідок чого романний текст інколи перетворюється то на своєрідний рупор експліцитної критики, то на сповнену іронії комунікацію з читачем, який після читання твору мав би утриматися від популярної серед тогочасних англійців подорожі в Італію.

**POETICAL STRATEGIES FORMATION AND AXIOLOGICAL SEMANTICS
OF THE ITALIAN SPACE IN THOMAS NASHE'S NOVEL
"THE UNFORTUNATE TRAVELLER" (1593)**

Torkut N. M.

*Doctor of Philology, Professor,
Professor at the Department of German Philology, Translation and World Literature
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8905-6769
nataliya.torkut@gmail.com*

Fedoriaka L. D.

*Ph.D. in Philology,
Associate Professor at the Department of Translation and Slavic Philology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarin ave., 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0987-9544
fedoryaka.lyudmila@gmail.com*

Key words: *Thomas Nashe, "The Unfortunate Traveller", Italy, Italian space, poetical strategies, axiological meaning.*

The article explores the specificity of the poetical strategies used by the Elizabethan writer Thomas Nashe (1567–1601?) for the formation of the Italian space and its axiological semantics in his novel "The Unfortunate Traveller" (1593). The authors of this paper prove that the fictional representation of Italy in this novel was determined by the influence of the numerous translations of Italian novellas, Nashe's position in interconfessional controversy (he was an ardent Anglican), and his own travelling experience around Europe.

It is proposed to define the Italian space as a set of descriptions of Italian geographical locations, cultural monuments and traditions, which acquire emotional evaluative characteristics and are accompanied by implicit axiological verdicts used by Thomas Nashe to warn his compatriots against consequences of Italomania. In this novel, the Italian space is created by the narration about the real geographical loci (Rome, Venice, Florence, Naples), "the places of memory" which are significant for world culture (the Sistine Chapel, Pontius Pilate's house, the ruins of the Pompeii theater, the grave of Pope Gregory VI, the catacombs of Priscilla), as well as the fictional locations (the merchant's villa). The detailed representation of the space is accompanied by the emotional and evaluative comments of Jack Wilton who is the main character and the narrator in this novel. The author's irony contributes to the creation of the satirical effect caused by the writer's negative attitude towards Italomania. Nashe's criticism towards Italy and Italians appeared a year earlier in the pamphlet "Pierce Penniless" (1592). It obtains a wider fictional representation in this novel, which sometimes turns into an explicit satire, interlacing with an irony. The author's communication with the recipients of his novel proves them to refrain from the trip to Italy, the most popular entertainment among the English young aristocrats in the Elizabethan age.

Постановка проблеми. Художній простір літературного твору – продукт творчої діяльності митця, що відображає його світоглядні орієнтири, естетичні смаки, жанрово-стильові преференції, а інколи навіть його політичні погляди, релігійні

переконавання та/чи ідеологічні спонуки. Одним із конституентів художнього простору нерідко виступає простір географічний. Якщо описувані у творі події відбуваються у чужому для автора світі (далекі чужоземні світи, вигадані чи реальні

іноземні локації), то його художня репрезентація корелює з авторською імагопозицією.

Доволі цікавим постає італійський простір у романі «Нещасливий мандрівник», що був написаний Томасом Нешем (1567–1601?) – впливовим майстром соціально-політичної сатири, саме в ті часи, коли в ренесансній Англії вступили в активний діалог дві антонімічні ідеологічні тенденції – апологетика Італії та її гостра критика. Ставлення значної частини елізаветинського соціуму загалом і представників письменницького цеху зокрема до Італії в період правління Єлизавети Тюдор, а особливо в умовах зростання пуританських настроїв, було здебільшого негативним, про що свідчать твори Р. Ешема («Шкільний учитель», 1570), Дж. Лілі («Евфуес та його Англія», 1579), Т. Лоджа «Життя та смерть Вільяма Довгобородого», 1593) та ін. Надзвичайно цікавий прецедент аналітичного осмислення італоманії та її наслідків має місце у творчості Томаса Неша, чия позиція у цій кардинальній для пізнього англійського Ренесансу дискусії зумовлена «такими чинниками, як стійкі протестантські переконання, враження від перекладів італійської літератури, навчання у Сент-Джонс коледжі, поїздка до Італії, а також загальна суспільна атмосфера в елізаветинському соціумі, де італоманія сусідить з гострою критикою католицизму» [5, с. 109].

Цей роман одного з найвідоміших елізаветинських сатириків неодноразово вибирався об'єктом літературознавчого аналізу, внаслідок чого створено доволі чітке уявлення про жанрову специфіку твору (В.Р. Девіс, Дж. Джуссеранд, А. Кеттл, Дж. Сейнсбері, Е. Бейкер, М. Шлаух), особливості його композиційної будови та систему образів (М. Лоуліс, Ю. Бернова, Р. Ленхем), творчі новації автора (Дж. Гіббард, С. Гілліард, Дж. Стін, Л. Федоряка). У науковій розвідці «Італія та італійці в рецепції англійського ренесансного сатирика Томаса Неша: специфіка авторської імагопозиції» нами було сформовано теоретико-методологічне підґрунтя для аналітичного прочитання тих аксіологічно забарвлених пасажів творів письменника, у яких йдеться про Італію. Дослідження Нешевої імагопозиції дало підстави стверджувати, що вона зумовлювалася авторською належністю до англіканства, домінуванням сатиричного пафосу, а також емоційною заангажованістю і суб'єктивною тенденційністю нарративу.

Тож на часі з'ясування характеру кореляції авторської імагопозиції щодо Італії з поетикальними стратегіями її художньої репрезентації в романі «Нещасливий мандрівник». Саме цим і зумовлений вибір теми цієї наукової статті, мета якої полягає в тому, щоб розглянути італійський простір згаданого роману, виявляючи специфіку його аксіологічної семантики та роль творчої

манери Неша-сатирика у формуванні читацької упередженості щодо католицької Італії.

Літературознавча аналітика, що фокусується на герменевтичній інтерпретації географічного простору як чужого локусу, передбачає органічне поєднання соціокультурного підходу та стратегії пильного читання художнього твору. Соціокультурний аналіз стосунків між Англією та Італією за часів життя Томаса Неша, який був розпочатий нами у попередній статті, дозволив окреслити загальну атмосферу, в якій здійснювалося формування особистості письменника і його безпосереднє знайомство з Італією. Втім поза зоною нашої уваги залишалися попередні часи (Середньовіччя та ранньотюдорівський період), коли в Англії закладалися підґрунтя пієтетного ставлення до італійської культури, яке в елізаветинську добу переродилося у суспільну моду, в таку собі італоманію. Саме італоманія, а не італійська культура як така, дала, на нашу думку, поштовх для розгортання Нешевої критики. Тож для адекватного розуміння ставлення Неша-сатирика до Італії, а також для виявлення тих механізмів, які покликані сформувати у читачів відповідну етико-психологічну установку, доцільною бачиться апеляція до історії літератури, а також урахування соціального, психологічного та інформаційного вимірів імагопозиції автора.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для елізаветинських читачів Італія була «серцем» європейського Відродження і викликала асоціації з великими майстрами слова, різця і пензля, а також із мислителями і філософами. Такий імідж сформувався завдяки нотаткам мандрівників, враженням гуманістів і державних діячів, поглядам письменників і перекладачів. Втім складатися він почав ще в період пізнього Середньовіччя, коли автор славнозвісних «Кентерберійських оповідань» Джеффри Чосер із дипломатичними візитами відвідував Італію і там, найпевніше, познайомився з Джованні Боккаччо. А «з огляду на допитливу вдачу англійського поета, ... на користь особистого знайомства принаймні з Петраркою прямо свідчить Пролог Студента з «Кентерберійських оповідань» [2, с. 17]. Чосерівські тексти дозволяють говорити про те, що він уважно читав також твори Данте Аліг'єрі й Франческо Петрарки. У «Пташиному парламенті», приміром, відчутно проступають ремінісценції з Данте, а сюжет «Троїла і Хризеїди» запозичений із «Філостарти» Боккаччо. Найбільш помітними спільними рисами «Декамерона» і «Кентерберійських оповідань» постають композиційна структура (обрамлена новелістична збірка) і глибоке проникнення в природу людських почуттів і характерів. Але Чосерові персонажі (як оповідачі, так і герої оповідок) глибоко індивідуалізовані

за характером і мовою, мають чітко визначений соціальний статус, а автор-наратор наділений іронічним сприйняттям дійсності. Як італійська, так і англійська новелістичні збірки виступають оригінальними художніми енциклопедіями життя тогочасних соціумів.

Ранній етап розвитку англійського Відродження припадає на останню чверть XV ст., коли відбувається помітне поживлення культурного життя в країні, посилення впливу нових європейських віянь. Особливого значення набуває університетська освіта, вивчення класичних мов, зокрема, Оксфордський університет стає центром гуманістичної думки в Англії. Тут працювала група вчених, які отримали освіту в Італії, і акумульовані там ідеї і поважне ставлення до античності намагалися популяризувати на своїй батьківщині. Поступово встановлюються контакти між гуманістами Англії та їхніми колегами з інших європейських країн, чи не перше місце серед яких посідає Італія. Так, приміром, визначний англійський гуманіст Томас Мор своїм ідейним натхненником вважав великого італійського однодумця Піко дела Мірандолу, біографію якого переклав з латини англійською і девіз якого «Не тримайся земного, пристрасно прагни найвищого» був Морові життєвим дороговказом упродовж творчого шляху.

Перша чверть XVI ст. позначена стрімким розвитком англійськомовної поезії, яка сприяла остаточному формуванню національної літературної традиції на теренах Туманного Альбіону. В цьому контексті варто насамперед згадати творчість Томаса Вайета, який у складі дипломатичної місії також відвідував Італію, де мав змогу близько познайомитися з поезією Петрарки і захопитися його лірикою. Повернувшись на батьківщину, Томас Вайет почав перекладати англійською Петрарківські сонети, а потім і створив власні за італійським зразком. Тож він вважається засновником жанру сонету в англійській літературі. Його справу продовжив Генрі Говард, граф Суррей, який удосконалив форму перекладних сонетів. Значно пізніше, за часів правління королеви Єлизавети Тюдор, на літературну авансцену виходить Вільям Шекспір, який теж віддав данину італійській ліричній традиції. У своєму сонетарії він полемізує з апологетами великого італійця-співця Лаури (сонет 130) і остаточно затверджує англійську сонетну модель (три катрени, фінальний дистих), яка відповідала національній просодії і принципово відрізнялася від італійської (два катрени, два терцети). Багато Шекспірівських п'єс пов'язані з Італією на рівні географії, сюжетів і образів. Приміром, дія «Ромео і Джульєтти» відбувається у Вероні, звідки родом і герої його комедії «Два веронці». Трагедія «Юлій Цезар»

написана на матеріалі римської історії – на основі «Паралельних життєписів» Плутарха. Джерелом трагедії «Отелло» послужила п'єса італійського письменника Джіральді Чінтіо «Венеціанський мавр», а в «Бурі» дійовими особами постають неаполітанський король Алонсо і міланський герцог Антоніо, а трагедія єврея Шейлока розгортається у Венеції.

Тож, завдяки діяльності гуманістів, державних діячів і літераторів в уяві як інтелектуальної еліти, так і пересічних представників елізаветинського суспільства створювався доволі специфічний імідж Італії. Судячи з того, які відомості англійські реципієнти отримували, зокрема, з художньої літератури, він не був однозначним. Насамперед в англійському соціумі елізаветинської доби панувало уявлення, що жителі острівної країни відрізняються від італійців темпераментом, ментальними особливостями і навіть рівнем моральності. Водночас ці країни споріднювало чимало спільних тенденцій у розвитку культури (інтерес до античності, поширення ідеології гуманізму, розквіт мистецтва). Оскільки італійський Ренесанс майже на два століття випереджав англійський, то цілком природно, що англійські діячі культури взорували на своїх італійських попередників і сучасників, запозичуючи у них теми, мотиви, сюжети, а інколи навіть вступали у полеміку з ними.

Отже, з одного боку, у свідомості англійця Італія поставала країною, де народився Ренесанс і де були написані світові шедеври літератури і живопису. Позитивний імідж Італії створювався значною мірою завдяки літературним творам, тож не дивно, що вона сприймалася як спадкоємиця великого Риму з його славетною історією та архітектурними пам'ятками, як країна, де Петрарка оспівав земне кохання до Лаури, а Ромео і Джульєтта поклали власне життя на вівтар цього почуття. З іншого боку, значною мірою завдяки творам тюдоровських моралістів, зокрема, Роджера Ешема, італійці вважалися людьми, які приділяють надмірну увагу задоволенням, у тому числі й тілесним розвагам, та схильні до неробства.

Критично упереджене ставлення англійців до Італії та її мешканців формувалося не в останню чергу і перекладною літературою. Перекладені з італійської твори ренесансних новелістів, що повсякчас користувалися великою популярністю, швидко стали сприйматися як головне джерело різнопланової інформації про континентальну країну. А оскільки йшлося про жанр новели, тематика якого тяжіла до повсякденності та висміювання найрізноманітніших людських вад, то доволі часто поведінка негативних персонажів асоціювалася, а то й ототожнювалася у свідомості читача з

італійським національним характером. З плином часу, коли популярність італійської новелістики, перекладеної Вільямом Пейнтером, Джеффри Фентоном та Джорджем Петті, сягнула свого апогею, англійські літератори почали замислюватися над причиною дивовижного успіху цих творів у широкого читачького загалу. Наслідком цих розмислів стала поява англійської національної новелістичної традиції, яка акумулювала здобутки італійських ренесансних майстрів і художній досвід власної сатиричної літератури (джерстові книги і джерстові біографії). Творцями цієї традиції, яка на англійському ґрунті виявилася менш продуктивною, ніж романістика і памфлетистика, були Барнабі Річ та Томас Делоні. Втім є підстави говорити, що саме Італії завдячує англійський Ренесанс читацьким інтересом до новелістики.

Прикметно, що вже у 1570-ті роки рецenzія італійської новелістики стала вельми критичною, а зі зміною ставлення до перекладної продукції змінилося і сприйняття самої Італії. Цікавим у цьому контексті є вислів англійського гуманіста Роджера Ешема, який у етико-педагогічному трактаті «Шкільний учитель» переймався тим, що широке поширення італійських збірок в Англії призводить до падіння суспільної моралі й розбещує молодь. Тож у літературному середовищі вимальовувалася «війна з італоманією» [4, с. 108]. Щоб виграти її, потрібно було знайти шляхи подолання масштабної «італіанізації» англійських літературних смаків та морально-ціннісних установок, спричинених читанням перекладної новелістики.

Надмірна «італійськість» читацьких смаків була стимульована творами когорти елізаветинських перекладачів. Велику популярність мала перекладна збірка «Палац насолоди» Вільяма Пейнтера (1566 р.), до якої теж увійшли історії Матео Банделло та Джованні Бокаччо. У цій збірці значна увага була відведена розважальному компонентові, але перекладач додавав до наявних в оригіналах сюжетів, сцен та описів власні моралізаторські пасажи. Невдовзі Пейнтерова книжка перетворилася на таку собі літературну скарбницю, із якої запозичували сюжети, мотиви та образи інші елізаветинські літератори.

Не менш потужним виявився резонанс іншої перекладної збірки, яка з'явилася на англійському читацькому ринку у 1567 році завдяки Джеффри Фентону. Прикметно, що в її назві – «Деякі трагічні роздуми щодо Банделло» – зберігається ім'я відомого італійського новеліста. Така стратегія називання твору, вочевидь, мала на меті привернення уваги потенційного читача, а популярність Матео Банделло слугувала запорукою комерційного успіху Фентонової книжки. Тональність новел у збірнику Банделло варіювалася від

комічної до трагічної, описувалися романтичні і героїчні пригоди, які нерідко мали драматичну розв'язку. У Фентона меншої ваги набуває властива Банделло загадковість і непередбачуваність, але натомість активно підключається Я-нарація, філософські роздуми та нормативна казусність.

Інший письменник-перекладач Джордж Петті продовжив справу В. Пейнтера і Дж. Фентона у своєму англійськомовному творі «Малий палац насолоди» (1576 р.). Він знав про перекладацькі успіхи своїх попередників, і у формуванні власної версії теж продемонстрував оригінальну манеру поводження з першоджерелом. Його тексти фокусуються не лише на захопливих перипетіях авантюрних сюжетів, кульмінацією яких постає так званий «нечуваний випадок», але і на психологічній стихії, внутрішніх переживаннях персонажів.

Кожна з цих перекладних збірок, у яких питома вага італійських першоджерел була значною, сприймалася не тільки як джерело інформації про італійське життя, але і як до об'єкт наслідування та імпульс до формування власної національної новелістики. Саме перекладна література постала тим культурним тлом, яке сформувало цікавість Томаса Неша до Італії як країни, що подарувала світові чимало мистецьких шедеврів і водночас як осердя тієї моральної розбещеності, суспільних вад і людських пороків, що описувалися ренесансними новелістами. Згідно з припущеннями біографів письменника, він подорожував Європою і точно заїжджав у Італію. Свої враження від поїздки на континент, поєднані з відомостями з банделлівських новел, Неш репрезентував у фрагментах роману «Нешасливий мандрівник», у якому важливу роль відіграє так званий італійський простір.

Під італійським простором пропонуємо розуміти сукупність описів італійських географічних локацій, пам'яток культури та традицій, що набувають у романі Томаса Неша емоційно забарвлених оціночних характеристик та супроводжуються імпліцитними аксіологічними вердиктами, які автор виносить чужому для нього світові, щоб застерегти своїх співвітчизників від негативних наслідків італоманії.

Одразу зазначимо, що ставлення Неша до Італії було детерміноване, крім зазначених літературних факторів, також і його художнім мисленням і основним професійним амплуа. Вплив згаданих збірок перекладних новел, власний досвід, набутий під час подорожей, а також талант сатирика – все це відчутно проступає у його критичних рефлексіях щодо Італії, викладених у памфлеті «Пірс Безгрошовий», що вийшов друком 1592 р. [докл. див. 5, с. 112]. У романі «Нешасливий мандрівник» Неш повертається до художньої

репрезентації італійського простору, і репрезентує вже ретельні описи італійського життя, зберігаючи розпочате у «Пірсі...» критичне осмислення реальної дійсності та моральних установ італійців. Але, на відміну від памфлету, у романі він застосовує інші шляхи критичного зображення італійських реалій.

Сюжетно-композиційний каркас роману вибудовується на лейтмотиві подорожі: протагоніст твору – королівський блазень Джек Вілтон – мандрує країнами континентальної Європи, серед яких – Німеччина, Франція, Англія й Італія. Останню герой називає «розпусницею розуму» [8, с. 248] і зупиняється на її описах і характеристиках детально. Мандри Джека Вілтона тривають більше двадцяти років, а його подорож Італією – близько двох років, про що Джек сам повідомляє у фінальній частині роману. Стикнувшись з небезпечним злочинцем на ім'я Есдрас, Джек ставить собі за мету покарати негідника і саме цей імператив стає одним із чинників, що стимулюють постійні зміни локацій: «Двадцять місяців поспіль я переслідував його, з Риму до Неаполя, з Неаполя до Гаїті через річку, з Гаїті до Сіона, звідти до Флоренції, з Флоренції до Парми, звідти до Павії, з Павії до Сіона, з Сіона до Женеви, з Женеви знов повернувся до Риму, і випадково дорогою зустрів його тут, у Болоньї» [2, с. 299]. За досить тривалий період перебування у країні Джек стає випадковим свідком цікавих подій, знайомиться з її мешканцями, вивчає їхні звичаї, традиції, історію, і це дає йому можливість зробити висновки щодо соціального устрою і культурних орієнтирів італійців.

Аналітичне прочитання текстових фрагментів, присвячених Італії, дозволяє говорити про те, що структурування «італійського» романного простору відбувається двома шляхами: по хронологічній вертикалі, яка реалізується через ретроспективну репрезентацію історичних подій та «місць пам'яті», і географічній горизонталі. Остання передбачає акцентування читачької уваги саме на тих фактах і особливостях життя сучасних італійців, що є важливими для формування правильних з точки зору Т. Неша моральних установок [докл. див. 6].

Переплетіння цих двох наративів і різних часових пластів дає змогу намалювати ту картину тогочасної Італії, яка видавалася Нешеві найбільш правдивою. Певні тенденції суспільного життя поставали такими, що укорінені в сивій давнині (Рим) або недавній історії (ренесансні міста-республіки Неаполь, Флоренція та Венеція). Щоправда, романний час відрізняється від часу написання твору: змальовувані події відбуваються у першій чверті XVI ст., а критичне ставлення автора до Італії відображає загальні умо-

настрої елизаветинського соціуму 1590-х років. Хронотоп роману припускає вільне поводження автора з деякими достеменними фактами (Неш зміщує в часі певні події), але тим не менше історія, культура і література чужої країни зображені доволі правдоподібно.

До формування обох типів романної нарації залучені топоніми та згадки про знакові локації і пам'ятки культури (Сікстинська капела, могила Папи Римського Александра VI, катакомби Прісцилли, будинок Понтія Пілата). Формуванню культурних асоціацій сприяє авторська апелювання до широковідомих історичних фігур та «місць пам'яті». Так, Джек Вілтон згадує імена римських класиків Сенеки, Вергілія, Овідія та ренесансного гуманіста П'єтро Аретіно, який був засновником італійської публіцистики. Томас Неш ставився до Аретіно з великою повагою, високо поцінуючи його сатиричний талант і громадянську мужність, що проявлялися у висміюванні недоліків сучасного авторові італійського суспільства та його очільників (не випадково за П'єтро Аретіно міцно закріпилося прізвисько «бич державців»). Згадка про відому архітектурну пам'ятку – руїни театру Помпеї – виконує функцію стартової точки для розгортання моралізаторської стихії, адже автор не тільки апелює до загальновідомого історичного факту (давньоримське місто Помпеї, що неподалік Неаполя, було знищене виверженням Везувія у 79 році), але й інтерпретує його у популярному в ті часи міфологічному ключі (населення Помпеї було покаране за моральний занепад і розквіт гріхів). Як бачимо, відома історична локація в романі Томаса Неша постає як міфологічний топос, покликаний застерегти співвітчизників автора від гріховного життя.

Ключова специфіка оповіді у «італійських» фрагментах викликана, на наш погляд, авторським творчим амплуа (письменник-сатирик вибирає з-поміж звичаїв, традицій і манер італійців саме ті, які можна висміяти чи розкритикувати) і специфічною позицією протагоніста Джека Вілтона, який виступає і учасником описуваних подій, і наратором. Як і в згаданому вище памфлеті, у романі Т. Неш не зраджує самому собі й продовжує виконувати роль критичного оглядача дійсності, а Джек є ретранслятором його висновків про побачене під час подорожі. Тож призначення основного героя подвійне. З одного боку, він мандрівник, якого вабить Італія – перлина сучасної культури, омріяна багатьма його співвітчизниками дестинація, куди їдуть сотні молодих англійців, щоб доторкнутися до історичних пам'яток і набути певного досвіду. А з іншого – Джек, як і його творець, критично осмислює побачене, тому чи не кожен текстовий епізод супроводжується його сатиричним коментарем.

Але на відміну від «Пірс Безгрошового», у «Нещасливому мандрівнику» Неш застосовує здебільшого тенденційну сатиру. Ефектні стилістичні прийоми і художні засоби, притаманні памфлетистиці, поступаються місцем описовості, що просякнута імпліцитною критикою. У романі автор пропонує масштабні деталізовані описи й оповідки, які на перший погляд звучать нейтрально, але на рівні підтексту в них закодована певна моральна або соціальна проблема і зашифроване авторське ставлення до неї.

Під час довготривалої подорожі Джек встигає відвідати багато італійських міст, але авторський наголос робиться на Венеції, Флоренції та Римі. Так, подорожуючи по Венеції, Джек спілкується з куртизанкою, яка згодом стає його дружиною. Детальний опис його знайомства з куртизанкою включає цілу низку доволі прозорих натяків на те, що сексуальна розкутість – норма для мешканців Венеції. Говорячи про Флоренцію, Джек у деталях описує турнір за участю дев'яти лицарів, імплікуючи цього разу своє критичне ставлення до моди на рицарські романи, які були дуже популярними у тогочасних літературах Європи та в Англії. Оскільки сам Неш був представником скептико-сатиричного крила в елізаветинській літературі, то позиція, яку озвучує Джек, постає зрозумілою. Атмосфера рицарських пригод, характерна для італійських поем Людовіко Аріосто «Несамовитий Роланд» (1516), Маттео Боярдо «Закоханий Роланд» (1486), Торквато Тассо «Звільнений Єрусалим» (1581), надихала англійських авторів, внаслідок чого з'явилася низка «romances» – «високих» романів («Аркадії» Філіпа Сідні, «Розалінда» Томаса Лоджа та ін.), сам пафос яких був абсолютно чужим для Неша, адже він віддавав перевагу абсолютно іншому типу письма, започаткувавши на англійському ґрунті традицію «novel».

Найбільше текстового простору Неш відводить опису пригод королівського пажа в Римі. У поле зору Джека-мандрівника потрапляють визначні столичні локуси, зокрема, будинок Понтія Пілата, могила Папи Римського Григорія VI, катакомби Прісцилли. Прикметно, що Сікстинська капела фігурує в романі Т. Неша як церква Семи Сибілл: з-поміж сотні біблійних і міфологічних персонажів, яких великий майстер Мікеланджело Буонаротті зобразив на плафоні Сікстинської капели, є давньогрецькі пророчиці-сивілли, які передбачали прихід Христа. Саме ці пророчиці, вочевидь, привернули увагу англійського сатирика.

Географічні локуси, опис яких супроводжується не стільки пієтетом щодо величі історичних пам'яток, скільки знижено-побутовим коментарем, виступають інструментами структурування сатиричного модусу. Показовим з огляду на злиття фактографічної об'єктивної інформації і пам-

флетної викривальної стихії є вислів Джека про те, що він «справив малу нужду на будинок Понтія Пілата» [2, с. 268]. «Будинок Понтія Пілата» в цьому випадку виступає чинником, який допомагає Нешеві імпліцитно апелювати до Біблії. Свій ганебний вчинок Джек пояснює тим, що Понтій Пілат був людиною, яка, розуміючи невинуватість Ісуса Христа, під впливом натовпу відправила Його на страту. Вочевидь, Неш інтерпретує поведінку прокуратора Іудеї як відступництво від власних переконань під впливом зовнішнього тиску.

Вілла одного багатого купця, що виступає ще одним значущим римським локусом, є апофеозом іронічного опису Італії як «ідеальної країни». Джек називає цю віллу «справжнім чудом світу», яку «тільки з Божим раєм можна порівняти» [2, с. 269]. На перший погляд, характеристика цієї локації справляє враження типової вербальної візуалізації так званого locus amoenus – ідеального пасторального місця, де панують гармонія і краса. Палац органічно вписаний у природне середовище: все в цій будівлі було зроблене із зеленого мармуру, з кришталевими балками, а земля на подвір'ї була схожа на «створену Адамом до його гріхопадіння» [8, с. 270]. У саду було «стільки співучих птахів, стільки влітку співаків у капелах», а під деревами лежали тварини, що своїм гармонійним співіснуванням нагадували широковідому біблійну картину. Під деревом лежав вовк, на якому «зручно розмістилося ягнятко й зігрівало його», а поруч сидів лев, який «дружно поклав лапу на козла» [8, с. 270]. Але після цього опису Томас Неш додає досить специфічний пасаж, який створює ефект алегоричності. Автор пише, що на віллі не було пантер, які «втягують свої жахливі голови, коли хочуть когось загризти», не було гієн, які «змінюють стать, щоб напиться людської крові», не було носорогів, які «рогом труять воду», та змії, що «небезпечні як для людей, так і одна для одної» [8, с. 271]. Тут відчувається прагнення Неша-сатирика через ефект відсутності зла на вигаданій віллі наголосити на присутності зла в реальному світі. В зооморфних образах можна побачити алюзивні натяки на людські вади. Фінал цього опису надає всьому наративу іронічного звучання, адже в контекст правдоподібної розповіді Джека Вілтона про перебування в Римі вписується апологетичний фрагмент, абсолютно фантастичний за змістом і абсолютно не суголосний загальній тональності роману за стилем. Джек Вілтон пригадує: «ввечері на квітах збиралася не роса, а мед», «не було морозів, а була «вічна весна», а на завершення вигукує: «Золотий час, такий золотий і чесний час був збережений у цьому палаці!» [8, с. 271].

Як бачимо, Т. Неш удавано ідеалізує цей маєток, зашифровуючи критику того, що насправді римські реалії далекі від біблійних. Значимо,

що опис вілли, у якому відчутні відверті ремінісценції зі збірок В. Пейнтера і Дж. Фентона, спочатку звучать доволі оптимістично, але згодом до перебільшено-апологетичних описових сентенцій додаються імпліцитні нотки сатири. Тож у останньому абзаці уважний читач уже має підстави засумніватися в тому, що маєток купця – реальний. Ці сумніви зароджуються, коли автор починає долучати до опису анімалістичні образи, адже стає зрозумілим, що згадка про відсутніх тварин – завуальована критика людей, риси яких є подібними до тих, що мають згадані звірі. До того ж, тут, імовірно, міститься натяк на те, яким чином господар розкішної вілли заробив гроші на таку красу. Достеменно невідомо, який саме палац мався на увазі, але той факт, що Неш розташовує його в Римі, посилює критичний пафос щодо Італії загалом. Знову, як бачимо, текстова ситуація, емоційний модус якої видозмінюється ближче до завершення, постає платформою для демонстрації реального стану справ у Італії. Імпліцитна критика, наявна в художній репрезентації італійського простору, дозволяє Томасу Нешу оприлюднити власне ставлення до соціальної мобільності. Як відомо, в часи Ренесансу відкривалася реальна можливість стрімкого збагачення (розвиток капіталістичних відносин і торгівлі, морські експедиції тощо), яке доволі часто супроводжувалося порушенням морально-етичних норм. Автор не випадково «призначає» власником вищеописаної вілли саме купця, адже купецький стан посідав доволі високе і поважне місце в італійській становій ієрархії. Також можна припустити, що це «ідеальне римське обійстя», опис якого поєднує алегоричний та іронічний модуси, символізує всю Італію, де зовні все начебто й добре, але насправді панує розбещеність і пороки. Саме такий ефект створює авторський акцент на тому, що навколо вілли «панує чума, зрада, криваві розправи та насилля» [1, с. 547]. Чарівний ідеальний локус, яскравий опис нечуваного багатства, акцент на ідилічному співіснуванні тварин, які в реальності є антагоністами, – все це справляє враження вдалого художнього рішення. Автор, який у памфлетистиці зазвичай вдавався до експліцитної критики і показної ганьби, в романі використав нову стратегію, репрезентувавши аксіологічні вердикти через алегорію та іронію.

Вартим дослідницької уваги є й Нешеве ставлення до історії у контексті пізньоренесансної зацікавленості минулим [докл. див. 7]. Як відомо, в Англії, як і на континенті, в добу Відродження панувало тотальне захоплення історією, що вважалася скарбницею людського досвіду, повчальних прикладів і джерелом моральних настанов. У романі «Нещасливий мандрівник» маємо дещо іншу ситуацію, але, думається, що Т. Неш виступає не проти історії як такої, а проти поширеної в ті

часи практики – співати їй дифірамби. Включення до тексту твору ретроспективних пасажів, які апелюють до широковідомих історичних подій, у супроводі акцентувань уваги на трагізмі більшості зі згаданих прецедентів, свідчить про авторське ставлення до минулого як назавжди втраченого. Для співвітчизників письменника подорож до Італії була дуже привабливою ще і тому, що вона давала можливість «доторкнутися» до історії, яка лишила по собі слід у національній архітектурі. Т. Неш, вочевидь, ставиться до цієї популярної культурної практики вельми критично. Він пише: «Ці пам'ятки – лише пілозбірник визначних місць», а далі зізнається, що «їх споглядання скеровувалося не стільки цікавістю, скільки тим, щоб потім можна було сказати про теперішність, щоб задовільнити своє око тим, що є зараз, бо минуле – то минуле» [8, с. 268]. Таку позицію письменник пояснює тим, що «половина цих чудес були збудовані на могилах мучеників» [8, с. 268].

Порівняння пам'яток давнини із пілозбірником виникло на основі того, що, на його думку, їх треба не лише споглядати з цікавістю, як це робить більшість його сучасників, скільки бачити в них застереження від повторення доленосних помилок минулого. Тобто, відвідуючи Італію, треба думати передусім про теперішнє, а з історичної давнини винести важливий урок, бути «історіографом власного лиха, а не чіпати вічні трофеї старого і тріумфального міста» [8, с. 268].

Не менш важливим завданням Неша, на наш погляд, було акцентувати контраст між минулим і теперішнім у тому сенсі, що сучасний стан Італії, яка перетворилася на «країну вбивств», нівелює і ганьбить величні досягнення її славетної історії. Звернемо увагу на авторську критику – тут вона імпліцитно спрямована не лише на ті чинники, що постали першопричиною зображених проблем (певні персоналії і суспільні події), але і на тих мандрівників, які надто захоплюються спогляданням старовини і не спроможні осмислити сучасну ситуацію, зробити аналітичний аналіз минулого ради майбутнього.

Тож використаний Нешем мотив подорожі, що структурує італійський простір, покликаний не лише представити картини з життя цієї континентальної країни, а й «оголити» злободенні італійські проблеми. У традиційному для себе стилі Неш націлений на те, щоб таким шляхом сформувати передусім *негативний* імідж цієї країни в очах англійських читачів, але цим самим і привернути до цих проблем увагу своїх співвітчизників, аби на італійському «поганому прикладі» змусити їх усвідомити всю небезпеку італоманії і, зрештою, позбутися необдуманого копіювання італійських звичаїв і манер. У цьому плані твір «Нещасливий мандрівник», який певною мірою може вважатися

одним із перших англійських романів мандрів, постає доволі унікальним жанровим утворенням, що виконує просвітницьку, виховну і моралізаторсько-викривальну місію. Памфлетний струмінь виражений у романі як експліцитно, так і імпліцитно, причому подекуди він домінує над мемуарно-ретроспективною стихією зображення дійсності. Беручи до уваги той факт, що проблеми соціального і морального характеру здебільшого були подібними для обох країн, можна навіть припустити, що не просвітницьке завдання, а саме моралізаторський компонент був головним для Т. Неша під час написання роману.

Висновки. Знаний з античності мотив подорожі виступає «каркасом, на який нанизуються найрізноманітніші відомості про чужі світи, що репрезентуються не в міфопоетичній, а в реально-побутовій інтерпретації» [3, с. 24]. У романі Т. Неша «Нещасливий мандрівник» на цей мандрівний каркас нанизані відомості з історії і культури Італії, розповіді про традиції і звичаї цієї країни, описи пригод головного героя Джека Вілтона та ін. Факти, запозичені з історичних хронік та перекладної новелістики, поєднуються з апеляцією до особистого досвіду самого автора. Доволі часто у текстове полотно вплітаються такі собі віртуальні розмови головного героя з потенційним читачем твору.

Італійські епізоди роману «Нещасливий мандрівник» мають і поетикальну оригінальність, яка полягає у тому, що описи мандрів супроводжуються критичними коментарями, в результаті чого ці фрагменти постають сати-

рою на італійське суспільство: на його окремі одіозні персоналії, відомі соціальні явища та ганебні моральні хиби. Художнім матеріалом автор вибирає доволі відомі, навіть резонансні трагічні факти і подробиці з італійської історії, які, на його думку, певною мірою корелюють із сучасністю. І будинок Понтія Пілата, і іронічно зображена шикарна вілла місцевого багатія як італійські локуси мають однозначну аксіологічну семантику: вони не лише дають зрозуміти авторську імагопозицію і експліцитно або імпліцитно репрезентують її у художньому тексті. У такий спосіб Неш застерігає потенційних читачів від надмірного захоплення самою ідеєю обов'язковості для кожного юного освіченого англійця здійснити подорож до Італії. Саме італійська частина європейських мандрів Джека, про які він так довго мріяв, дає підстави назвати його континентальний тур невдалим. Більше того, повернувшись додому, паж порівняв свою подорож зі стражданням.

Вочевидь, такий висновок «нещасливого мандрівника» відображає ставлення автора – зятятого протестанта до Італії як католицької країни. Саме конфесійні переконання Томаса Неша спричинили появу однієї із наскрізних тем – критики сучасної письменникові Італії. Літературознавчий аналіз італійського простору роману «Нещасливий мандрівник», здійснений з урахуванням імагологічної позиції автора, дозволяє зробити висновок, що у структуруванні картини італійської дійсності Т. Неш виступає не стільки оглядачем, скільки коментатором-моралізатором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еремина С. Злополучный скиталец, или Жизнь Джека Вилтона. Плутуватой роман. Москва : Художественная литература, 1975. С. 543–547.
2. Стріха М. Джеффри Чосер і його «Кентерберійські оповідання». Джеффри Чосер «Кентерберійські оповідання» / пер. з англ. М. Стріха. Львів : Астролябія, 2021, Ч. 1. С. 5–60.
3. Торкут Н.М. Генезис, поетика і жанрова система англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми і література «факту») : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн». Київ, 2000. 26 с.
4. Торкут Н.М. Англійська ренесансна новела: термінологічний міф та історико-літературна реальність. *Ренесансні студії*. Вип. 3. Запоріжжя, 1999. С. 103–114.
5. Торкут Н.М., Федоряка Л.Д. Італія та італійці в рецепції англійського ренесансного сатирика Томаса Неша: специфіка авторської імагопозиції. *Мова. Література. Фольклор*. Видавництво Запорізького національного університету. № 1, 2022. С. 109–116.
6. Федоряка Л.Д. Італійські мандри Джека Вилтона: від споглядання до сатири (на прикладі роману Томаса Неша «Невдалий мандрівник»). Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції «Художні феномени в історії та сучасності («дискурс подорожі»»). Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 2022. С. 89–93.
7. Федоряка Л.Д. Історичні постаті у художньому просторі творів Томаса Неша. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Література і історія». Запоріжжя, ЗНУ. 2022. С. 302–309.
8. Nash Th. The Unfortunate Traveller. An Anthology of Elizabethan Prose Fiction / ed. by P. Salsman. Oxford : Oxford University Press, 1976. P. 207–360.

REFERENCES

1. Eriomina, S. (1975). Zlopoluchnyi skitalets, ili Zhizn Dzheka Viltona. Plutovskoi roman / S. Eroimina. Moskva: Khudozhestvennaia literatura. Pp. 543–547.
2. Strikha, M. (2021). Dzheffri Choser i yoho «Kenterberiiski opovidannia». Dzheffri Choser «Kenterberiiski opovidannia» / per. z anhl. M. Strikha. Lviv: Astrolia, Ch. 1. Pp. 5–60.
3. Torkut, N.M. (2000). Henezys, poetyka i zhanrova systema anhliiskoi prozy piznoho Renesansu (mali epichni formy i literatura «faktu»): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora filol nauk: spets. 10.01.04 «Literatura zarubizhnykh krain». Kyiv. 26 p.
4. Torkut, N.M. (2017). Anhliiska renesansna novela: terminolohichni mif ta istoryko-literaturna realnist. Renesansni studii. Pp. 104–115.
5. Torkut, N.M., Fedoriaka, L.D. (2022). Italiia ta italiitsi v retseptsii anhliiskoho renesansnoho satyryka Tomasa Nesha: spetsyfika avtorskoi imahopozysii. Mova. Literatura. Folklor. Vydavnytstvo Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, № 1. Pp. 109–116.
6. Fedoriaka, L.D. (2022). Italiiski mandry Dzheka Viltona: vid spohliadannia do satyry (na prykladi romanu Tomasa Nesha «Nevdalyi mandrivnyk»). Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Khudozhni fenomeny v istorii ta suchasnosti («dyskurs podorozhi»». Kharkiv, KhNU im. V.N. Karazina. Pp. 89–93.
7. Fedoriaka, L.D. (2022). Istorychni postati u khudozhnomu prostori tvoriv Tomasa Nesha. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii «Literatura i istoriia». Zaporizhzhia, ZNU. 2022. Pp. 302–309.
8. Nash, Th. (1976). The Unfortunate Traveller. An Anthology of Elizabethan Prose Fiction / ed. by P. Salsman. Oxford : Oxford University Press. Pp. 207–360.